

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาที่เจริญแล้วมักจะสร้างวรรณกรรมของตนเอง ซึ่งจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับสภาพทางด้านจิตใจของมนุษย์ชาติ และสามารถบอกความเจริญของสังคมยุคต่างๆ นานา นั้นด้วย เพราะวรรณกรรมเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพความเป็นอยู่ของสังคมยุคต่างๆ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สั่งสมกันมานาน ถ่ายทอดกันมาจนถึง ปัจจุบัน มีจุดกำเนิดในสมัยใดนั้นค่อนข้างยากในการกำหนดให้ตายตัวเป็นแต่เพียงการสันนิษฐาน เพราะวรรณกรรมอีสานมักจะจารหรือจารึกลงบนใบลาน

จากวรรณกรรมอีสานที่จารึกหรือจารลงบนใบลาน ประชาชนส่วนใหญ่จะได้รับฟังการถ่ายทอดด้วยการฟัง มีการเล่าสืบทอดกันมา และมีการถ่ายทอดแพร่หลายออกไปในท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้นจึงทำให้พบเห็นว่า วรรณกรรมบางเรื่องเป็นเรื่องเดียวกันแต่มีหลายสำนวน เช่น เรื่องท้าวท้าวกา ดำ ถ้าเรื่องไหนเป็นเรื่องที่สนุกและให้คติสอนชาวบ้านก็นิยม จึงมีการนำเค้าโครงมาแต่งเป็นสำนวน หมอลำ เพื่อใช้สื่อความหมายหรือเป็นการเล่นนิทานอีกแบบหนึ่ง

วรรณกรรมนิทานอีสานส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏผู้ประพันธ์ จะมีวรรณกรรมที่ระบุผู้ประพันธ์ เพียงไม่กี่เรื่อง และการระบุชื่อนี้ก็ไม่อาจลงความเห็นได้ในชีวิตว่า เป็นผู้ประพันธ์ ผู้คัดลอก หรือผู้จำวานคัดลอก การที่กวีอีสานไม่นิยมระบุชื่อเจ้าของลิขสิทธิ์การประพันธ์นี้เป็นเพราะว่าจุดมุ่งหมายในการประพันธ์เรื่อง หรือกวีนิพนธ์นี้สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาด้วยแรงศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชา จึงไม่จำเป็นต้องบอกชื่อ เพราะเป็นการผิดมารยาทในการทำบุญหรือสร้างกุศลเพื่อ เหาหน้า

จากการศึกษาเราจะพบว่า วรรณกรรมของภาคอีสานนั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ในฐานะที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสานในหลายยุคสมัย คือ มีทั้งส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท แบบทวารวดีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หรือพระพุทธศานามหายานอันเป็นอิทธิพลของอาณาจักรมหายาน (นครวัดนครธม) แต่ที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวัศที่เข้ามาในภาคอีสาน ก็คือสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง^๑ และที่ชัดเจนมาก ที่สุดก็คือ สมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร เพราะสมัยนี้พระองค์ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัย จึงมีการนำเอาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนลาวและภาคอีสาน ที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรด้วย ซึ่งผลจากการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปสู่ดินแดนลาวและภาคอีสานนั้น ก็ปรากฏว่าชาวอีสานก็ได้มีการสร้างวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยเรื่องราวชาดกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเรื่องราวตำนานของท้องถิ่นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ

^๑ มหาสิลา วีระวงค์, พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลนถึง ๑๙๔๖, (เวียงจันทร์ : สำนักพิมพ์มณฑลอุดร ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๘.

ความเชื่อดั้งเดิมมาผูกเข้ากัน เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจจนกลายมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น หรือ วรรณกรรมพื้นบ้านในที่สุด

วรรณกรรมเรื่องท้าวท่ากาดำ เป็นวรรณกรรมอีสานเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้ประพันธ์เมื่อไหร่ เหมือนกับวรรณกรรมอีสานหลายๆ เรื่อง แล้วมีการคัดลอกสืบทอดกันมาต้นฉบับเป็นหนังสือใบลาน จารเป็นตัวไทยน้อย ผู้ที่นำมาปริวรรตถอดเป็นภาษาไทยกลางโดยอาจารย์ปรีชา พิณทอง ซึ่งได้รวบรวมหนังสือเรื่องท้าวท่ากาดำจากวัดต่างๆ มาเทียบเคียงดูหลายฉบับ เห็นว่าฉบับใดเก่าแก่กว่าได้เลือกเอาฉบับนั้นมาชำระ ซึ่งท่านได้กล่าวว่ายังไม่สามารถที่จะชำระได้เป็นฉบับสมบูรณ์ได้ และได้นำหนังสือใบลาน เรื่องท้าวท่ากาดำมาชำระเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

โดยเรื่องท้าวท่ากาดำนั้นเป็นเรื่องราว ของพระโพธิสัตว์ที่ลงมาจุติเพื่อใช้กรรมที่เคยทำไว้ จึงเกิดมาผจญมนุษย์ ถูกแม่นำไปลอยแพ เพราะหาว่าเป็นคนรูปชั่วตัวดำ ไม่ดี ไม่ยอมพูดจากับใครเลย กาดำก็ลอยแพไปตามลำน้ำ แล้วพระอินทร์มาช่วยเหลือให้ไปพบยาจำสวน และได้อาศัยอยู่กับยาคำสอน จนได้พบกับนางลุน ท้าวท่ากาดำหลงรักนางลุนและได้แอบเข้าหานางจนได้แต่งงานกันโดยมีพระอินทร์ พระยาแถน พระยานาค มาช่วยในการเรือสินสอดทองหมั้นและเข้าทาสบรวาร ในที่สุดท้าวท่ากาดำก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ และได้ไปรับยาจำสวนและบิดามาอยู่ด้วยอย่างมีความสุข^๒ แก่นของเรื่องหรือแนวคิดเรื่องท้าวท่ากาดำ ผู้แต่งมุ่งแสดงให้เห็นผู้อ่านทราบว่าลักษณะองค์ประกอบภายนอกหรือคุณสมบัติภายนอกไม่ใช่สิ่งที่จะตัดสินความดีงามของตนเพราะถึงแม้จะมีรูปร่างอุปลักษณะ แต่จิตใจหรือคุณสมบัติภายในสูงส่งก็ได้ ซึ่งตรงกับสำนวนที่ว่า “ผ้าซิ่นห่อทอง”^๓

จากเรื่องราวที่ปรากฏในเรื่องท้าวท่ากาดำเราจะพบว่ามีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น คำสอนเรื่องกรรมที่เห็นว่ากรรมดีมีผลทั้งชาตินี้และชาติหน้า ในส่วนที่เป็นกรรมดีที่ได้ทำไว้ในอดีตนั้นจะทำให้มาพบกับสิ่งที่ดีๆ ในปัจจุบันได้ หรือคำสอนเรื่องความไม่ประมาท การให้ความเคารพผู้ใหญ่ ความกตัญญูกตเวที และความไม่เที่ยงตามหลักไตรลักษณ์ เป็นต้น ยกตัวอย่างหลักธรรมในเรื่องท้าวท่ากาดำเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที ซึ่งท้าวท่ากาดำได้แสดงต่อยาจำสวนและบิดา เป็นการตอบแทนบุญคุณที่ได้ให้การเลี้ยงดู กล่าวคือในตอนที่ท้าวท่ากาดำได้สมรสกับนางลุนแล้ว ได้ขึ้นครองราชย์เป็นใหญ่ในแผ่นดิน จึงคิดถึงพระคุณของยาที่อยู่กระต๊อบปลายส่วนที่ตนเองเคยอาศัยอยู่ด้วยตั้งแต่เล็กจนโต จึงได้นำยามาสรองหรือแต่งตั้งให้อยู่ในวังด้วยอย่างมีความสุขกับทั้งได้ไปรับบิดามาอยู่ด้วยกัน ดังความว่า

พ่อว่ายังเคืองใจ	แต่ยายย่นเกล้า
บาก็จำคนใช้	ไปเอายายย่า
.. ..	
.. ..	
เมื่อนั้นโฉมเฉลาท้าว	บุญมีหลานราช

^๒ เครือจิต บุญนาค, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เรื่อง ท้าวท่ากาดำ สำนวนเขียน และสำนวนหมอลำ”, เอกสารรายงานการวิจัย, (วิทยาลัยครูสุรินทร์ : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๐

^๓ สุภณ สมจิตศรีปัญญา, วรรณคดีชิ้นเอกของอีสานเรื่อง ท้าวท่ากาดำ, (มหาสารคาม : มปป., ๒๕๒๒), หน้า ๑-๑๗๗.

เอาแหวนสับใส่ก้อย	ยอน้ำโสรจสร
แต่นั้นโถมฮูปเจ้า	นายย่าดงาม
มีวรรณเหลือ	ดั่งคำในเป่า ^๔

ความหมาย คือ ยังแคลงใจกับย่าแก่ที่เคยอาศัยอยู่ด้วยกัน จึงได้ให้คนใช้ไปเชิญยายย่ามาในวัง เพื่อแต่งตั้งหรือสร่งให้ครองเมือง จากนั้นท้าวกำกาดำผู้เป็นหลานและเป็นกษัตริย์ครองราชย์แล้ว เอาแหวนสับนี้วก้อยแล้วจึงยกขันน้ำมาสร่ง จากนั้นยายย่าเฒ่าก็มีรูปโฉมงดงามผิวเหลืองดุจทองคำ

นอกจากนั้นในแง่ของคติธรรมในเรื่องท้าวกำกาดำนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องความดีอยู่ในใจ ดังปรากฏในตอนที่ชาวบ้านเห็นคนต่ำต้อยรูปร่างนอกขรุขระ แต่จิตใจงามของท้าวกำกาดำ เข้าทำนองสุภาษิตที่ว่า “ผ้าขี้ริ้วห่อทอง” เหมือนท้าวกำกาดำที่มีจิตใจอันบริสุทธิ์ ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

“...กูก็บ่ฮ้อนฮู้	ข้าผัดเล่ามาเห็น
ตนดำดำคิมมิ	ดั่งกาโตฮ้าย
มึงอย่ามาอยู่นี้	ให้หนีไปพ้นช่วง ดูก่อน
มันสิดิตแปดฮ้าย	ขวงฮ้านช่วงตู บ่อยแล้ว ^๕

หมายความว่า ชาวบ้านพากันตกเมื่อเห็นท้าวกำกาดำออกไปเที่ยวเดินดูสาว ในตอนกลางคืน สาว ๆ ต่างวิพากษ์วิจารณ์ในตัวเขาต่าง ๆ นานา เกี่ยวกับรูปร่างอัปลักษณ์ของเขา แสดงให้เห็นว่า บุคคลเหล่านั้นเห็นเพียงความอัปลักษณ์ในตัวเขาภายนอกก็สรุปว่า เป็นบุคคลที่น่ารังเกียจไม่น่าคบหาสมาคม ซึ่งไม่ได้มองถึงคุณความดีหรือความสามารถอย่างอื่น เพราะด่วนสรุปบุคคลจาก รูปร่างเท่านั้น การสรุปเช่นนี้เป็นการเพิ่มบดด้วยให้คนอัปลักษณ์นั้นไร้คุณค่า ควรมองในสิ่งที่ดีของเขาบ้าง อาจจะเป็นบุคคลที่ก่อประโยชน์ต่อสังคมก็ได้

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอไปดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ น่าสนใจ และทำให้ผู้วิจัยเองต้องการที่จะศึกษาค้นคว้าลงไปในเรื่องละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องท้าวกำกาดำแก้ว นั้นว่ามีอะไรบ้าง และเมื่อค้นพบแล้วจะสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าหากได้ดำเนินการศึกษาแล้ว ผลการวิจัยดังกล่าวคงจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและผู้สนใจทั่วไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวรรณกรรมอีสานและวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน

^๔ สุภณ สมจิตศรีปัญญา, วรรณคดีชิ้นเอกของอีสานเรื่อง ท้าวกำกาดำ, หน้า ๓๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. แนวคิดเรื่องวรรณกรรมอีสานและวรรณกรรมเรื่องกำกาดำเป็นอย่างไร
๒. หลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำเป็นอย่างไร
๓. อิทธิพลของหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานเป็นอย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก

คติธรรม หมายถึง ธรรมคือสิ่งที่ดีงาม ซึ่งบุคคลได้ประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในตนได้แล้ว ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเลยก็ได้หรืออาจจะเป็นเพียงเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆก็ได้

นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่ได้รับการเล่าหรือบันทึก ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นจริง และเรื่องที่แต่งขึ้นตามจินตนาการ ซึ่งไม่อาจจะบ่งชี้ได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด

นิทานพื้นบ้านอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ประกอบด้วยหลักธรรมและโลกทัศน์ด้านต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว คือการจารลงในใบลาน และพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

อิทธิพล หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่แสดงออกโดยผ่านพฤติกรรมหรือการกระทำที่สามารถเห็นได้จากภายนอก เช่น ภาพจิตรกรรม นาฏกรรม นันทนาการ และวิถีคุณธรรม ที่คนในชุมชนกระทำร่วมกัน รวมทั้งความคิด ความรู้ และความเข้าใจของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกว่าเป็นอำนาจซึ่งแฝงอยู่ในตัวของมนุษย์สามารถยังผลให้สำเร็จประโยชน์ได้ และให้เป็นไปความประสงค์ต่างๆ ได้

วิถีชีวิต หมายถึง การดำเนินชีวิตของชาวบ้านซึ่งเกิดจากคติความเชื่อ หรือประสบการณ์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วมีความเห็นว่าเป็นสิ่งดีงามก็ประพฤติปฏิบัติหรือกระทำร่วมกันเป็นประจำ จนกลายเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องกระทำเป็นประจำของทุกคน เช่น ความฝันและการทำนายฝัน เป็นต้น

อีสาน หมายถึง ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือทิศอีสานของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยอีสานตอนบนและอีสานตอนล่าง

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ดร.ปรีชา พิณทอง ได้กล่าวไว้ในเอกสารเรื่อง “รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒ เรื่องกำกาดำ ท้าวหมาหยู และเรื่องอื่นๆโดยพบว่าวรรณกรรมอีสานนั้นนอกจากจะให้ความบันเทิงหรือสนุกสนานแล้ว ก็ยังมีคติความเชื่อหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยเนื่องจากว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นพื้นฐานของเรื่องราวนิทานต่างๆ ของภาคอีสานที่กวีต้องการสื่อความหมายของเรื่องราวในนิทานว่าผู้แต่งนั้นมีความมุ่งหมายที่จะสอนเรื่องใดบ้างโดยเรื่องที่กวีจะสอนนั้นก็คือมุ่งสอนให้ผู้ฟังรู้จักการกลัว

บาปบุญคุณโทษมากกว่าการมุ่งถึงความบันเทิงใจเพียงอย่างเดียว ดังนั้น วรรณคดีพระพุทธานุศาสน์จึงถือว่าเป็นวรรณคดีที่มุ่งใช้นำมาสอนประชาชนตามความประสงค์ของพระพุทธานุศาสน์มากกว่าสิ่งอื่นใด นอกจากนั้นในผลงานดังกล่าวยังได้อธิบายถึงใจความสำคัญของเนื้อหาของวรรณกรรมแต่ละเรื่องว่าได้มุ่งเน้นที่จะสอนอะไรบ้าง^๖

พวงพันธ์ มณีรัตน์ ได้ศึกษาเรื่องมนุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน และกล่าวถึงหน้าที่ของคติชาวบ้านว่า ตามปกติบุคคลในสังคมจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มักเป็นผู้สอนเด็ก ๆ ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ วิธีการสั่งสอนเด็กให้ทราบถึงค่านิยมและศีลธรรมจรรยาของประชาชนที่แพร่หลายอย่างหนึ่ง ได้แก่ การเล่านิทาน เด็กที่นั่งฟังนิทานในตอนเย็นหรือในยามที่ผู้ใหญ่ว่างงานย่อมได้เรียนรู้ประเพณีและทัศนคติดั้งเดิมไม่น้อยไปกว่าการเรียนรู้ในโรงเรียน เทพนิยายและตำนานมักมีรายละเอียดอธิบายถึงพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ หรือหลักธรรมในศาสนา กล่าวถึงกำเนิดของเผ่าหรือตระกูล การอพยพเคลื่อนย้ายถิ่น และการขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในสังคม นิทานที่แต่งขึ้นก็มีความสำคัญต่อการอบรมสั่งสอนความประพฤติของเด็ก ส่วนมากแล้วสัตว์นิยาย นิทานคติ ชาดก มักเป็นเรื่องแต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้เด็กได้รู้ว่าการกระทำอย่างไรจัดว่าดี การกระทำอย่างไรเป็นสิ่งเลว อย่างไรก็ตาม อย่างไรควรทำ อย่างไรไม่ควรทำ^๗

กุหลาบ มัลลิกะมาส และคณะ ได้ศึกษาคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์ในสังคมทั่วไปย่อมมีความคับข้องใจนานาประการ เป็นต้นว่า ความยากจน ความเหนื่อย การเหนื่อยใจ ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ซึ่งอาจเกิดขึ้นตามสภาพทางชีววิทยาของมนุษย์ เกิดจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ หรือเกิดจากวิถีชีวิตที่มีความกดดันทางสังคมและวัฒนธรรม ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับความคับข้องใจและความกดดันต่าง ๆ เหล่านี้ คติชนจะมีบทบาทเป็นส่วนบรรเทาความเจ็บปวดทางอารมณ์ และช่วยคลี่คลายความคับข้องใจไปได้เป็นอันมาก นิทานที่เล่าถึงคนลำบากยากจนแล้วกลับร่ำรวยมีเกียรติยศ เช่น เรื่องปลาบู่ทอง ชินเดอเรลล่า เป็นเรื่องถูกใจคนและเป็นความเพ้อฝัน เพราะต้องการหลีกเลี่ยงสภาพบางประการ ความกดดันทางเพศหรือข้อห้ามในสังคมจะผ่อนคลายลงด้วยเพลงหรือด้วยนิทานบางประเภท การประท้วงต่ออำนาจการปกครองที่มีอยู่ในคติชนรูปแบบต่าง ๆ ก็เป็นที่พอใจหรือสมใจของคนทั่วไป เช่น นิทานศรีธนญชัยกับอาจารย์ ศรีธนญชัยกับพระราชาความคับข้องใจและความอยากหนีออกไปให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ มักจะคลี่คลายลงด้วยการหาทางออกและทดแทนชดเชยทางอารมณ์โดยอาศัยคติชน^๘

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า นิทานพื้นบ้านในทางคติชาวบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าด้วยวาจา ถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพชนจนถึงปัจจุบัน

^๖ ดร.ปรีชา พิณทอง, **รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒**, (อุบลราชธานี : ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๕๖.

^๗ พวงพันธ์ มณีรัตน์, **มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๕.

^๘ กุหลาบ มัลลิกะมาส และคณะ, **ภาษาไทย ๘ (คติชนสำหรับครู)**, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

นิทานที่มีคุณค่าหลากหลายตามเนื้อเรื่อง เช่น มีคุณค่าด้านความบันเทิง ให้การศึกษา ให้เหตุผลในการประกอบพิธีกรรม และเป็นสิ่งระบายความแค้นของมนุษย์^๙

วิเชียร เกษประทุม ได้ศึกษานิทานพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์ทั่วไปในโลกทุกหนทุกแห่งต่างมีนิทานเล่าต่อ ๆ กันมา ถึงแม้ว่าเราจะต่างชาติศาสนา แต่จะมีข้อเหมือนกันอยู่เสมอในเรื่องธรรมชาติของสภาพความเป็นมนุษย์ คือมีโลภ โกรธ หลง มีทั้งตลกขบขัน น่าหัวเราะ และที่สำคัญคือมีความคิดคำนึงคล้ายคลึงกัน และต่างก็มีลักษณะเหล่านี้สืบทอดกันมาเป็นมรดกของมนุษยชาติเหมือน ๆ กัน มรดกแห่งสภาพความเป็นมนุษย์นี้จะเห็นได้จากคติชาวบ้านและนิทานพื้นบ้าน^{๑๐}

วิสุทธิ บุษยกุล ได้เสนอความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีอีสานไว้ว่าชาวอีสานมีวรรณคดีของตนเองมานานแล้ว มีผู้สันนิษฐานว่าคงเกิดราวสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในระยะแรกคงเป็นเพียงคำพูดสั้นๆ ต่อมาจึงแต่งเป็นเรื่องราว มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นิทาน หรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา เรื่องที่แต่งขึ้นมีทั้งบทร้อยแก้วและร้อยกรองโดยจารึกลงในใบลานด้วยอักษรลาวและตัวธรรม มีเชือกร้อยผูกไว้เป็นตอนๆ เรียกบทประพันธ์ลักษณะนี้ว่า หนังสือผูก ชาวอีสานได้ใช้วรรณคดีในชีวิตประจำวันหลายโอกาส เช่น การกล่าวผญาโต้ตอบกัน การฟังหมอลำ การสู่ขวัญ การอ่านหนังสือวรรณคดีในงานศพ การฟังเทศน์มหาชาติ วรรณคดีที่เป็นหนังสือผูกมักแต่งเป็นร้อยกรองที่มีขนาดยาว และเป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลาย ได้แก่ ศิลปชัย นางแต่งอ่อน พญาคันคาก และการเด^{๑๑}

ประมวล พิมพ์เสน ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านอีสาน ผลการศึกษาพบว่า มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่แต่งขึ้นจากความเชื่อ จากนิทานพื้นบ้าน หรือแต่งขึ้นเพื่อเป็นตำนานบางสิ่งบางอย่าง แล้วยกเอาข้อคิด คติธรรมจากนิทานพื้นบ้านเรื่องก่อน ๆ การแต่งกลอนลำ กลอนแหล่ กลอนสารภัญญ์ กลอนหรือกาพย์เซิ้งบั้งไฟ ส่วนใหญ่ก็เป็นผลมาจากนิทาน เนื่องจากว่านิทานพื้นบ้านเป็นบทสรุปของความเชื่อในสังคม ถ้าเราอยากทราบว่าสังคมเขาอยู่กันอย่างไร เราสังเกตได้จากเรื่องราวต่าง ๆ ในวรรณกรรมนิทาน นิทานจะให้คนทำการบ สังคมก็จะวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด นิทานชี้แนะให้คนรักสงบ สังคมก็สงบไปด้วย^{๑๒}

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ได้กล่าวถึงเรื่องกาพย์กลอนในวรรณคดีอีสานว่า วิธีการกาพย์กลอนของชาวอีสานนั้น สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี เพราะลักษณะกาพย์ในคัมภีร์นี้นิยมแต่งสละสลวยและสัมผัสกัน ไม่ค่อยนิยมครุลหุเหมือนอย่างฉันทน์ เข้าใจว่ากาพย์ประเภทนี้แต่งขึ้นในดินแดนล้านช้างหรือล้านนาตัวเอง กาพย์และฮ่าย (ร่าย) ของชาวอีสาน มีเค้าเรื่องว่าดัดแปลงมาจากกาพย์ชื่อว่า วิชขุมาลี ส่วนโคลงก็แปลงมาจากกาพย์วิชขุมาลีบ้าง กาพย์มหาวิชขุมาลีบ้าง กาพย์สินธุมาลีบ้าง บทกวีของชาวอีสานไม่เห็นมีลักษณะเป็นคำฉันทน์ เห็นมีมากแต่กลอน

^๙ จารุวรรณ ธรรมวัตร, เอกสารประกอบการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๐.

^{๑๐} วิเชียร เกษประทุม, นิทานพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิสิทธิ์พัฒนา จำกัด, มปป.), หน้า ๒.

^{๑๑} วิสุทธิ บุษยกุล, วรรณคดีภาคอีสาน, (สังคมศาสตร์ปริทัศน์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๐๙), หน้า ๓๘-๔๕.

^{๑๒} ประมวล พิมพ์เสน, นิทานพื้นบ้านอีสาน ๑, (ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐.

ฮ่ายโศกหรือสาร์โศกเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะพิเศษของบทกวีอีสานมีจุดเด่นยอดเยี่ยมที่สุด คือการเน้นในเรื่องคำกายหรือสัมผัส^{๑๓}

สุพรรณ ทองคล้าย ศึกษาลักษณะร้อยกรองพื้นฐานถิ่นอีสาน ศึกษาร้อยกรองพื้นฐานถิ่นอีสาน โดยศึกษาที่มาและวิวัฒนาการของการสร้างบทร้อยกรองอีสาน ด้านรูปลักษณ์ เนื้อหา และลักษณะการใช้บทร้อยกรอง พบว่าวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านเรา ได้รับพิจารณานำมาแสดงเป็นหมอลำหลายเรื่อง เช่น ชูนางอ้าว ผาแดงนางไอ่ จำปาสีตัน เนื้อหาของหมอลำแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมนุษย์ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงทัศนคติเกี่ยวกับโลก จักรวาล การเมืองและการปกครอง^{๑๔}

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เขียนวรรณคดีวิเคราะห์ได้รวบรวมลักษณะเฉพาะที่สำคัญๆ ของวรรณคดีไทยและสังคมไทย กระทั่งได้เสนอทฤษฎีที่นักปราชญ์ต่างชาติ ได้แนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีเอาไว้ในส่วนของเกณฑ์ทั่วไป ในการวิเคราะห์และการประเมินค่าวรรณคดีได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ข้อขัดแย้งไว้ว่า “การวิเคราะห์ข้อขัดแย้งเป็น พิจารณาว่าผู้ประพันธ์ใช้อะไรเป็นข้อขัดแย้ง ซึ่งอาจจะเป็นข้อขัดแย้งภายในใจของตนเอง ความขัดแย้งธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งกับสังคม ความขัดแย้งกับโชคชะตา หรือพรหมลิขิตที่ปรากฏในเรื่องนั้น^{๑๕}

สมบัติ พลายน้อย ได้กล่าวถึงความแพร่หลายของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในลักษณะจิตรกรรมฝาผนังว่า มีความแพร่หลายเป็นอันดับสองรองจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่จิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีปรากฏในภาคอีสานมากกว่าที่อื่น ๆ^{๑๖}

นงลักษณ์ ขุนทวี ได้กล่าวถึงลักษณะคำประพันธ์โครงสร้างกลอนอ่าน หรือกลอนญี่ปุ่นในศิลปะการประพันธ์อีสานนั้น ผู้แต่งเลือกเฟ้นการใช้ถ้อยคำมีความหมายเฉพาะในภาษาท้องถิ่นอีสานมาใช้ในวรรณกรรมได้อย่างเหมาะสมและสละสลวย มีการใช้สัญลักษณ์จนสามารถตีความได้ถึงเรื่องของคติโบราณ คติธรรม ตลอดจนการใช้สำนวนโวหาร^{๑๗}

ล้อม เพ็งแก้ว ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณคดีไว้ว่า ประกอบไปด้วย ๓ ส่วน คือ รูปแบบ ศิลปะการประพันธ์และเนื้อหา ในส่วนของรูปแบบได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีในการแต่งและการประพันธ์ ในส่วนของศิลปะการประพันธ์ได้แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะด้วยกันคือ การเลือกเฟ้นถ้อยคำ การเรียบเรียงถ้อยคำและการปลุกอารมณ์ ในส่วนเนื้อหาได้แบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะ คือ ภาษา ประวัติกวี ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี สภาพสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งวัฒนธรรมและลัทธิความเชื่อ^{๑๘}

^{๑๓} จารุบุตร เรื่องสุพรรณ, ของดีอีสาน, หน้า ๑๐๔.

^{๑๔} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๘.

^{๑๕} สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, หน้า ๖๒.

^{๑๖} สมบัติ พลายน้อย, จิตรกรรมฝาผนังในอีสาน, หน้า ๒.

^{๑๗} นงลักษณ์ ขุนทวี, “การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอีสานเรื่องเสี้ยวสวาสดี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๙), หน้า (๑).

^{๑๘} ล้อม เพ็งแก้ว, ว่าวเวียงวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๘.

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำแหง วิสุทธางกูร ได้ทำวิจัยเรื่อง วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาพะเกษ ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมอีสานเรื่องการเกษเป็นวรรณกรรมที่มีบทบาทและคุณค่าสำคัญต่อคนอีสานอย่างมากเพราะเป็นบ่อเกิดของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิต แนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ บทความวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาพะเกษด้วยมุมมองของจริยศาสตร์เพื่อเข้าใจในแนวความคิดและหลักจริยธรรมว่าสอดคล้องตรงกันอย่างไร และมีการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันอย่างไร^๙

พุทธรักษ์ ปราบนอก ได้ทำการวิจัย เรื่อง หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เป็นสังฆธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ เรื่องนรก สวรรค์และนิพพาน โดยคำสอนเรื่องนรกจะเปรียบเทียบกับเป็นสถานที่ลงโทษสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติผิดหลักจริยธรรม ส่วนสวรรค์เป็นสถานที่สำหรับเสวยสุขของบุคคลผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม ส่วนคำสอนเรื่อง นิพพานนั้นก็เป็จุดหมายสูงสุดหรือเป็นอุดมคติชีวิตของบุคคลตามหลักพุทธจริยธรรม แต่ไม่ได้เป็นคำสอนเชิง พรณณาโดยละเอียด ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเนื้อหาในวรรณกรรมคำสอนมีเนื้อหาเชิงจริยธรรมมากกว่าเชิงสังฆธรรม ส่วนหลักพุทธธรรมที่เป็นจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม หลักศีล ๕ บุญกิริยาวัตถุหรือวิธีการทำบุญ หลักปฏิบัติสำหรับสตรีและบุรุษ หลักปฏิบัติของภรรยา หลักปฏิบัติของสามี การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การฟังธรรม และการมีความเคารพ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักคำสอน เชิงจริยธรรมอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่หลักพุทธธรรมโดยตรง แต่เป็นคติธรรมในการครองชีวิต ทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมอีกด้วย^{๑๐}

พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนันท์) ได้ทำวิจัยเรื่อง ศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน ผลของการศึกษาพบว่า จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน มี ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีต และจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในลำกลอนพบว่า ลำกลอนจะกล่าวถึงคำสอนในเรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ศีล ทาน พระศรีอริยเมตไตรย อบายมุข ความกตัญญู และไตรลักษณ์ (เน้นอนิจจตา)^{๑๑}

พระครูวิจิตรวนสาร (บุญสวย สัจจิตโต/แก้วหานาม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” พบว่าความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีคติความเชื่อทางสังคมของชาวอีสานทั่วไปที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และมีความเชื่อตามนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับบุญบั้งไฟ ๒ เรื่อง คือ เรื่องท้าวผาแดง-นางไอ่ และเรื่องผญาคันคาก และตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อว่าบั้งไฟเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นสัญญาณส่งขึ้นฟ้าเพื่อ

^๙ คำแหง วิสุทธางกูร, “การวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาพะเกษเชิงจริยศาสตร์”, **บทความวิชาการ**, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒.

^{๑๐} พุทธรักษ์ ปราบนอก, “หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน”, **บทความวิชาการ**, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

^{๑๑} พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนันท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า บทคัดย่อ .

จากการทบทวนเอกสารทั้งหมดทำให้ทราบว่า นิทานเรื่องกำกาดำ เป็นการประพันธ์ขึ้นจากปราชญ์ผู้มีความรู้ความสามารถ ซึ่งได้สอดแทรกคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการสะท้อนวิถีชีวิตและแนวทางการดำเนินชีวิต โดยที่ผู้ประพันธ์ใช้ลักษณะการแต่งวรรณกรรมแบบร้อยกรอง โดยได้สอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักบาป-บุญ หลักความกตัญญู หลักกรรม เป็นต้น

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำ โดยมีวิธีการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

๑.๖.๑ วิจัยจากเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ

๑.๖.๒ วิเคราะห์ตีความและสรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้า

๑.๖.๓ เรียบเรียงข้อมูล เสนอผลงานวิจัย เป็นการนำเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนา (Descriptive)

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องวรรณกรรมอีสานและวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ

๑.๗.๓ ทำให้ทราบอิทธิพลของหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ ที่มีต่อวิถีชีวิตและสังคมของชาวอีสาน